

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Філософський факультет

Кафедра політології

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної (магістерської) роботи другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему: **Гендерне квотування як механізм забезпечення гендерного балансу у виборних органах влади: світовий досвід та його застосування в Україні**

Виконала: студентка VI курсу, групи ФФІм-12с

спеціальності

052 Політологія

Михайленко І.Ю.

Керівник: доц. Шурко О.Б.

Рецензент: доц. Іленьків Г.В.

Львів 2021 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
I. Принцип гендерної рівності: теоретико-методологічні аспекти	6
1.1 <i>Основні напрями дослідження гендеру як соціального явища</i>	8
1.2 <i>Теоретико-методологічні засади гендерних досліджень в політичному процесі</i>	14
II. Інституційні процеси і гендерна політика	21
2.1 <i>Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: поняття, елементи, їх загальна характеристика</i>	22
2.2 <i>Досвід США та ЄС щодо впровадження гендерної політики</i>	27
2.3 <i>Гендерна політика в Україні: історія та сучасний стан</i>	37
III. Гендерні квоти як механізм забезпечення гендерного паритету балансу у виборних органах влади	44
3.1 <i>Реалізація гендерного квотування у виборчих органах влади Європейського Союзу</i>	45
3.2 <i>Порівняльний аналіз складу виборчих органів влади в Україні до та після застосування гендерних квот</i>	54
ВИСНОВКИ	63
Список використаної літератури.....	67

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Дискусії щодо рівності прав жінок та чоловіків тривають вже не одне століття. Соціальний, економічний, культурний прогрес пов'язаний з тим, наскільки будуть забезпечені рівні можливості для носіїв різних гендерних ідентичностей; політика держави, основні принципи та механізми втілення якої формують переважно представники однієї статі, просто не може відповідати потребам усіх громадян. Перед нами постає практична потреба в поглибленому всебічному вивченні соціально-економічних та інституційних аспектів гендерної політики у світі та Україні, а також шляхів досягнення рівності можливостей чоловіків і жінок, зокрема за допомогою механізму гендерного квотування. Створення механізмів реалізації принципів гендерної рівності – це, безумовно, одна з найбільш актуальних задач, які постають перед сучасним суспільством. Тому, **актуальність теми дослідження** зумовлена тим, що гендерні відносини – невід'ємна частина усіх сфер життєдіяльності – економіки, ринку праці, сім'ї, освіти, науки, політичних інституцій, ЗМІ тощо.

Складність і багатогранність проблеми гендерної асиметрії в політичній сфері, наявність невирішених і дискусійних питань, об'єктивна необхідність їх наукового осмислення та комплексного аналізу визначили вибір теми, мету і завдання дослідження.

Мета дипломної роботи полягає у здійсненні комплексного аналізу гендерних квот у світі та Україні та їх ефективності в контексті політики та представництва жінок в органах державної влади.

Мета роботи передбачає виконання таких **завдань**:

- Здійснити теоретико-методологічний аналіз поняття гендеру, процес його інтеграції в політичний процес
- виокремити основні принципи гендерного паритету та основні інституційні засади його забезпечення;
- дослідити гендерну політику Європейського Союзу та України;
- окреслити сутність та проаналізувати механізм гендерного квотування в ЄС та Україні
- проаналізувати законодавчу базу, на основі якої здійснюється впровадження механізму гендерного квотування;
- проаналізувати представництво жінок у національних парламентах країн ЄС та органах місцевого самоврядування
- дослідити та порівняти гендерний склад парламенту та органів місцевого самоврядування у в Україні.

Об’єкт дослідження – гендерне квотування в світі та в Україні.

Предмет дослідження – стратегії, механізми та інституційні засади регулювання гендерної рівності в світі та Україні.

Методи дослідження. Враховуючи специфіку теми, мети та завдань дослідження, у роботі застосовувались такі методи: *герменевтичний* метод та метод *категоріально-термінологічного аналізу* (використані при аналізі поняття «гендер» та «гендерна політика»); метод *комплексного підходу* (використаний для аналізу правових, політологічних, соціологічних, психологічних джерел, присвячених досліджуваній проблемі, що дав змогу розглянути існуючі підходи до розуміння гендеру); метод *системно-структурного аналізу* (використаний при визначенні ролі проблеми гендерної нерівності в Україні); *гендерний аналіз* (використаний при визначенні впливів гендерних квот на представництво жінок в органах державної влади;

загальнологічні методи (аналізу й синтезу, абстрагування, індукції, дедукції, моделювання, ідеалізації, тощо) використані у процесі формування власних висновків.

Джерельна база: Дослідження та специфіка розділів роботи вимагає орієнтації на літературу різних контекстів:

У I розділі, де буде розглянуто поняття гендеру та його трактування різними дослідниками є праці таких авторів: І. Кон, С.Бовуар, Дж.Скотт, Е. Оклі, Дж. Батлер, Д. Лорбер тощо.

У II розділі піднімається питання гендерної політики, тому у цьому розділі ми орієнтуємось на праці К. Міллет, К. Пейтмен, Н. Грицяк, С. Айвазової, І. Таркатовської.

У III розділі аналізуються механізм гендерного квотування в країнах Європи та України, тому дослідження базується на законах країн, програмних документах, стратегіях у сфері гендерної політики тощо.

Обсяг і структура дипломної роботи: дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаної літератури. Повний обсяг роботи складає 72 сторінки. Список використаних джерел становить 46 найменувань.

РОЗДІЛ I

ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Гендерна проблематика – міждисциплінарне питання, яке вивчається соціологами, філософами, психологами, але воно виникло відносно нещодавно і наразі недостатньо вивчене. І. Кон [12] зазначає, що наукова термінологія ще не закріпилась і деякі дослідники досі використовують поняття «стать» та «гендер» як синоніми.

Головною категорією гендерної проблематики є поняття гендеру, яке у гносеологічному сенсі походить від грецького «генос» - походження, матеріальний носій спадковості. Воно відповідає українському поняттю «рід» (в англійській «gender» - рід, досвід роду). У сучасному розумінні, гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та стосунків жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальними, політичними, економічними і культурними контекстами буття і фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі. [15, с. 10-29]

Сімона де Бовуар у своїй праці «Друга стать» [3, с.245] проголосила, що жінкою не народжуються, а стають – це був перший крок до формування гендерної проблематики. А перша хвиля фемінізму 60-70 років минулого століття включила жіночу проблематику в порядок денний і запропонувала новий дискурс. Уперше термін «гендер» було введено в науковий обіг американським психоаналітиком Робертом Столлером у праці «Sex and Gender: The Development of Masculinity and Femininity» в 1968 р., де розрізняється

маскулінність (мужність) та фемінність (жіночність) як соціокультурні характеристики чоловічого та жіночого. [43, с. 234]

Джоан Скотт, теоретикія гендерної методології, дає наступне визначення гендеру: «елемент соціальних відносин, заснований на розходженнях між статями, та основний шлях позначення відносин влади», а усвідомлення гендерної приналежності – це «елемент, який конститує соціальні відносини. [39,с. 145]

Гендер може розглядатися як:

- соціально-рольова й культурна інтерпретація рис індивіда та моделей поведінки чоловіка і жінки, на відміну від біологічної;
- набуття соціальності індивідами, що народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статей;
- політика рівних прав і можливостей чоловіків та жінок, а також діяльність зі створення механізмів щодо її реалізації. [18, с. 27]

Гендер є не біологічною, а соціокультурною категорією: індивід не отримує гендер одразу ж після народження, а набуває в процесі включення в суспільне життя. Не існує одностайної позиції щодо трактування досліджуваного феномену, але чимало дослідників наголошує на ідеї соціального моделювання статі..Соціологиня Енн Оуклі сформулила наступне твердження: «Стать – це слово, яке стосується біологічних відмінностей між чоловіками та жінками: видима відмінність між геніталіями, яка стосується репродуктивної функції. А «гендер» - це питання культури: він стосується до соціальної класифікації «чоловічого» та «жіночого». [39]. Тобто, гендер – це якісна ознака, яка розрізняє не «чоловіка» та «жінку», а «чоловіче» та «жіноче».

Джудіт Батлер у роботі «Gender Trouble» розглядає гендер як ознаку біологічного, лінгвістичного та/або культурного контексту. «Він (прим. гендер) належить до дискурсивних/культурних засобів, за допомогою яких виконується й постулюється сексуальна природа або природна стать як така, що існує до дискурсу, що передує культурі, політично нейтральне тло, на якому діє культура». На її думку, суб'єкт - це не стала ідентичність, а така, що постійно формується у процесі соціальної адаптації: «Суб'єкт формується, визначається та відтворюється відповідно до запитів владних структур в яких він здійснюється» [32, с.34]. Гендер може бути лише перформативним, фіксуватися через обмеження, втручання, та легітимізацію, що задається домінуючим (гетеросексуальним/патріархальним) суспільством. Як зазначає Дж. Батлер: «If one is a women is surely not all which one is» - вважати себе жінкою, не означає бути обмеженою лише цією ідентичністю. [33, с.150–165]. Гендер є соціальною статтю та рольовою поведінкою статей, яка визначає відносини особистості з іншими членами суспільства і те, як ця поведінка сприймається.

1.3 Основні напрями дослідження гендеру як соціального явища

Диференціація понять «стать» та «гендер» та введення останнього в науковий дискурс характеризували не лише новий теоретичний рівень осмислення цих процесів, а й трансформацію усталених уявлень про нерівність, механізми реалізації влади, статево-рольову структуру суспільства, патріархат тощо.

Специфіка сучасних гендерних досліджень полягає у твердженні того, що соціальні відмінності між статями не обумовлені біологічним детермінізмом, вони не вічні, а лише набуті і приписані індивідові суспільством. Згодом, поняття «гендер» стало активніше розвиватися і зараз воно існує в якості особливої міждисциплінарної парадигми, представники якої діють в різних наукових

контекстах з різними «правилами гри» і різним ступенем чутливості до проблематики статей». [27, с.30]

Сучасні гендерні дослідження ґрунтуються на концепції соціального конструктивізму, звідси – наголос на соціальному походженні, тому що гендер розуміється як повсякденний світ взаємодії жінок та чоловіків. Гарфінкель пропонує наступу модель конструювання гендеру: біологічна стать → приписування статі (категоризація) → гендер. [34]. А у Дж. Лорбер знаходимо такі етапи становлення гендеру [14, с. 72-76]

- Стать (sex) як біологічна категорія – набір генів та відмінності репродуктивних органів;
- Стать (sex) як соціальна категорія – приналежність до певної соціальної групи з народження;
- Статева (sex – gender) – процес самоідентифікації з певною соціальною групою;
- Стать (gender) – ознаки, набуті особою в процесі соціалізації.

Саме тому головною особливістю вибору предмета та об'єкта гендерних досліджень стає принциповий підхід до вивчення не статі як такої, а дослідження взаємопов'язаності статей. Теорія соціального конструювання гендеру базується на двох постулатах :

1. Гендер конструюється зовнішнім середовищем: сім'єю, школою, системою гендерних ролей тощо;
2. Гендер є продуктом внутрішнього конструювання: індивід конструює його згідно гендерної ідентифікації. [6]

Загалом, теорія соціального конструювання гендеру протиставляється біологічному детермінізму, який обстоює теорію есенціалізму (обов'язковий поділ на «жіноче» та «чоловіче»). Гендерний есенціалізм розглядає гендер як основоположну сутність соціального індивіду, як таку що «конститує хто ми є» [42]. А антиесенціалістська природа гендерної теорії полягає в тому, що гендер неможливо розглядати відірвано від раси, класу, національності, сексуальної орієнтації тощо.

Так як гендер відрізняється високим ступенем організації, деякі дослідники визначають це явище як суспільний інститут. Таке бачення пропонує дослідниця Ю. Лорбер: гендер не біологічно детермінований, а має культурне та соціальне походження, тому його можна розглядати як суспільний інститут. Лорбер наголошує на тому, що гендер є інституцією, яка встановлює зразки поведінки для індивідів і є вбудованим у ідеологію, економіку, сім'ю, політику тощо. Тобто дослідження зосереджені на відтворенні соціальної моделі, а центральною категорією є гендер як соціальний інститут з його внутрішніми взаємозв'язками між індивідами.

У філософії та культурології постмодерну гендер розглядають не як «соціальне» чи «біологічне», а скоріше як культурну метафору, коли жінка і все асоційоване з нею стає стигмою, несучи певне символічне навантаження, стаючи таким чином основою для вивідних ціннісних суджень. Тобто гендер стоїть в одному синонімічному ряду з поняттям стать – це своєрідне квазірозуміння гендеру, яке зустрічається у демографії, економіці, деяких інших суспільних дисциплінах. [6, с. 123]. «Чоловіче» і «жіноче» на онтологічному і гносеологічному рівні існують як елементи культурно-символічних рядів, де чоловіче – це раціональне, духовне, божественне, а жіноче – чуттєве, тілесне, гріховне. [6, с. 125]

Сформулюємо проміжні висновки стосовно трактування феномену гендеру розглянутими вище дослідниками.

Гендер зазвичай розглядають у 3 напрямках: соціально конструктивістському, есенціалістському та метафоричному (символічному). Перший наголошує на соціальній природі цього поняття та розглядає гендер як продукт внутрішнього чи зовнішнього конструювання; йому протиставляється есенціалізм, який відстоює ідею біологічного детермінізму та наголошує на біологічній природі розрізень статей; відносно новим напрямом є характерний для постмодерну символічний напрям, який розглядає гендер як символічний метафоричний конструкт, а прихильники цього напрямку схильні вважати стать(sex) та гендер (gender) синонімами. З розвитком гендерних теорій, цей феномен стає особливою міждисциплінарною парадигмою, а її дефініції ми знаходимо в соціології, психології, філософії, політичній науці тощо. Формується особливий гендерний дискурс, де гендер переважно розглядається як перформативний феномен, а на ряду з поняттям стать (sex) з'являються поняття гендеру, соціальної статі, гендерної ідентичності.

Як бачимо, поняття гендеру набуває різного значення у роботах дослідників, тому для розуміння природи відмінностей між біологічними та соціокультурними аспектами гендеру застосовують категорії «фемінності» та «маскулінності», які ми розкриємо в наступному підпункті. У різних соціогуманітарних науках по-різному трактують ці категорії, тому І. Кон [12, с. 562–605] виділяє три дефініції фемінності та маскулінності:

1. Фемінність/маскулінність як дескриптивні описувальні категорії, які означають сукупність поведінкових і психічних рис, об'єктивно притаманних жінкам та чоловікам;

2. Фемінність/маскулінність як прескриптивні категорії, які виражають бажане/очікуване від поведінки чоловіків та жінок;
3. Фемінність/маскулінність як аскрептивні категорії, що означають сукупність уявлень, установок та стереотипів про те, які чоловіки та жінки є насправді.

У трактуванні понять фемінності та маскулінності можемо провести аналогію з вищезгаданими відмінностями у розумінні гендеру. Сучасні дослідники розглядають ці терміни у чотирьох парадигмах: біологічній, психоаналітичній, соціально конструктивістській та постмодерній. Перші дві відносяться до есенціалістських теорій, тому що вони розглядають фемінність та маскулінність з точки зору розрізнення за біологічними ознаками, хоча психоаналітичний не до кінця заперечує соціальну природу фемінності/маскулінності. Решту відносять до теорій соціального конструктивізму, де фемінність і маскулінність – це соціальний штучно сконструйований конструкт. Розглянемо їх детальніше.

1. Біологічний підхід

Його ще називають біолого-еволюційним, тому що ідеї трактування фемінності/маскулінності базувалося на теорії Ч. Дарвіна, який пояснював агресивність чоловіків фізіологічними особливостями організму. Пізніше фемінність/маскулінність почали розглядати як вроджені ознаки, які визначені генетично та формують поведінкові стратегії чоловіків та жінок. Біологічні концепції наголошують на домінантності маскулінності, а фемінність вони вважають більш м'якою та конформною, а отже другорядною/підлеглою.

2. Психоаналітичний підхід

До прихильників цього підходу варто віднести З. Фрейда, К.Г. Юнга, Ж. Лакана. Вони погоджуються, що фемінність та маскуліність не є біологічно детерміновані, а набуваються індивідом в ході соціалізації, але вони формуються на психологічному рівні за допомогою ідентифікації. Також в рамках цього підходу поняття фемінності/маскуліності дещо розмивають, і з'являється дещо середнє (умово андрогінне), бо дослідники заперечують єдність цих рис.

3. Соціально конструктивістський підхід

У рамках цього підходу фемінність та маскуліність розглядається в контексті того, які соціальні функції покладені на індивіда. Соціальні конструктивісти розглядають фемінність/маскуліність в дихотомії зовнішнє – внутрішнє, де маскуліність орієнтується на підтримку зв'язків між сім'єю та зовнішнім середовищем (тобто є зовнішньо орієнтованим), натомість фемінність – це регулювання взаємозв'язків всередині сім'ї (внутрішньо орієнтоване) (пізніше на такому розділені наголошуватиме і Т. Парсонс).

4. Постмодерний підхід

Ключовим в розумінні фемінності/маскуліності є поняття дискурсу. Постмодерністи розглядають фемінність/маскуліність не як стійку норму, а як результат міжособистісної взаємодії. Це ідеологічні, соціальні конструкти, які зафіксовані у мові та взаємодії людей і реалізуються вербально. Тобто це, на думку представників цього підходу, лише версії соціальної реальності. Вони є неоднорідними, багатовимірними та мінливими, а людина залежно від ситуації «приміряє» ту чи іншу модель фемінності/маскуліності.

Як бачимо, розуміння понять фемінності та маскуліності неоднозначне, залежно від підходу дослідники вкладають в них новий сенс, але ці категорії – надважлива частина гендерної теорії. На сучасному етапі ж можемо говорити

про відхід від есенціалістського підходу і перехід до трактування фемінності та маскулінності у постмодерному та конструктивістських парадигмах, де зазначені поняття є радше соціокультурною моделлю поведінки, яку індивіди транслюють/демонструють в суспільстві.

Тому, на нашу думку, гендер – складний соціокультурний конструкт, який конструюється суспільством на основі розрізень «фемінного» та «маскулінного». Це розрізнення відбувається на основі поляризованого і навіть ієрархічного взаємопідкорення, при цьому домінуючим елементом є маскулінність, а фемінність, відповідно – у підкореному положенні. Доволі часто таким розрізненням виправдовують гендерні стереотипи, які в свою чергу сприяються гендерному розриву та дискримінації.

1.2 Теоретико-методологічні засади гендерних досліджень в політичному процесі

Розвиток гендерних досліджень в політичній науці характеризується наступними парадигмами – повна невидимість, часткова видимість та видимість. Це стосується допуску жінок до прийняття політичних рішень та їх участі в суспільно-політичному житті країн загалом. У цьому контексті ще з античності, мислителі наголошували на тому, що біологічні особливості та культурні моделі, пов'язані з жінками, не тільки не дозволяють їм брати участь у владних структурах, а й загалом розвивати якості, які пов'язані з соціальною чи політичною активністю.

Концепція, яка структурувала політичний дискурс і, і в контексті якої жінку почали розглядати як об'єкт політики, а не суб'єкт, базувалася на визнанні чіткої дихотомії громадського та приватного. Починаючи з древніх греків, їх концептуальне розрізнення відбивало класичне розуміння приватної галузі домогосподарства (oikos, або сфера репродукції) та економіки (polis, місто-

держава, що організує виробництво) як спочатку розділених. До того ж, саме публічна сфера була так званою ареною свободи і цивільних прав. Оскільки жінки асоціювалися з приватною (а отже з підлеглою сферою), жінки функціонально не мали прав і свобод, які визначали політичне життя.

Навіть у Новий час, коли широкого поширення набула ліберальна теорія з її акцентом на індивідуалізм та громадянські свободи, демонструвалась обмеженість у питанні поширення егалітарних прав на жінок. Французька революція в кінці 18 століття залишила жінок навіть із меншою кількістю свобод, ніж вони мали до її початку: поділ між «керуючими» та «керованими» ставало соціогендерним. Оскільки жінок замикали у сімейній сфері, а у господарському житті переважно наділяли підлеглою роллю, вони фактично були виключені із політичної та економічної сфер. Так, політична сфера ставала все більше гендерно дисбалансованою, а всі керівні посади переважно займали чоловіки.

Зростання феміністського руху та необхідність висвітлення демократичних ідеалів у політичну теорію привернули увагу до важливості постановки питань, пов'язаних із репрезентацією жіночих інтересів. Але не зважаючи на зростання кількості гендерних досліджень у політичних науках, центральний дискурс політичної теорії довгий час залишався недоторканим. Вона продовжувала конструюватись таким чином, начебто жінки та їх групові політичні інтереси концептуально несумісні з політичним дискурсом. Іншими словами, теоретики-політологи визначали політичну територію та політичну теорію у термінах «відсутності» гендеру. [29]

За останнє десятиліття гендерні дослідження фокусно стосувались політичних процесів. Зокрема, ця тематика викладена в працях таких дослідників як Г. Алмонд, Ф. Барт, Дж. Батлер, С. Верба, І. Дойчман, Дж. Скотт, А. Йанг тощо.). Так, у роботі «Участь і політична рівність» дослідники С. Верба, Н. Най

та Д. Кім стверджували, що нерівність індивідуального впливу може бути якимось чином компенсована через інші механізми формування влади [8], що підтверджує, що політична думка не є гендерно нейтральною. А вищезгадана Дж. Скотт, стверджувала, що гендер - первинний засіб позначення відносин влади [23, с. 1053–1075]; отже, він залучений у легітимацію владних відносин.

Дослідниця К. Міллет також наголошувала на тому, що проблема взаємовідносин статей є політичною, в тому сенсі, що влада чоловіків над жінками базується на соціально сконструйованих відмінностях і протиставленні статей. Одним із наслідків цього є те, що чоловіки переважно займають найвищі позиції у владних структурах. [37, с. 122].

У 70-х роках ХХ століття дослідниці В. Шапіро та В. Клейн запропонували 2 концепції включення жінок у політику. Це були абсолютно протилежні за своїм змістом підходи – «інтеграції» та «маргінальності». Концепція інтеграції базувалась на тому, що жінки мають бути включені у політичне життя на рівні з чоловіками. Це сприятиме зняттю напруження в стосунках статей, регулюванню публічної та приватної сфер, а також встановленню консолідованої демократії. Концепція маргінальності, у свою чергу, зосереджена на тих суспільних групах (не тільки жінках), які страждають від несправедливості, експлуатації та нерівності. Вони автоматично прирівнюються до меншин, які не можуть брати участь у прийнятті політичних рішень. Все це підриває основи демократії, а тому несе загрозу державі.

Важливе місце у вивченні гендерного аспекту політики займають феміністичні теорії, які набули свого поширення у кінці ХХ століття. Окреслимо деякі з них:

1. Фемінізм та демократична концепція громадянства

Важливе місце у феміністичних теоріях посідає питання демократичних процесів та демократичних концепцій громадянства. Представники ліберального фемінізму, вимагаючи надання більш широких політичних та цивільних прав для жінок, зробили перші спроби переосмислити моделі громадянства і протиставили ліберальній «етиці справедливості» феміністичну «етику турботи». Вони наголошували, що саме на жіночому досвіді материнства необхідно вивести нову модель громадської активності. Цю концепцію піддали неабиякій критиці, навіть представники феміністичних організацій. Так, фемактивістка Керол Пейтман [40, с. 78] у своїй праці «Соціальний трактат» описала проблему громадянства так: «Хто такий громадянин? Що робить цей громадянин на арені, якщо вона сконструйована так, як потрібно чоловікам? Хоч жінки в ліберальних країнах зараз є громадянами, їх громадянство було здобуте в контексті патріархальної влади, в рамках якої жіночі якості досі не цінують».

Отож, одним із основних питань політичної теорії фемінізму було чи можна створити диференційованої за статевою ознакою моделі громадянства, в якій специфічні запити чоловіків і жінок будуть оцінюватися рівноцінно? Думки в сучасній феміністській політичній теорії з цього приводу розходяться, але фундаментальним постулатом є твердження про необхідність переоцінки традиційної політичної концепції того, що означає бути громадянином і діяти як член демократичної політичної спільноти.

2. Концепція набуття/усвідомлення сили.

Центральною для феміністичного визначення політики стала запропонована у 1980-ті роки концепція набуття/усвідомлення сили, (*empowerment*). Чоловіки, на думку прихильників фемінізму, бачать владу, як владу над (*power over*), як можливість впливати чи домінувати, а жінки навпаки – бачать її як набуття/усвідомлення сили для (*empowerment to*). Феміністи

проводять різницю між терміном empowerment, який включає стратегію переконання та інші форми непримусового впливу та терміном authority (влада). У рамках феміністичної теорії поширена думка, що жінки трактують і використовують владу не так, як чоловіки. Це питання досліджували чимало авторів, серед яких Джудіт Батлер, Джоан Скотт, Іва Дойчман, Мерілі Карл, Дженіфер Рінг, Керол Пейтман, Касс Санстейн та інші.

Набуття сили – це процес набуття індивідами, яких пригнічують, можливості розпорядження своїми життями, розширення участі у суспільно-політичних процесах та присутності у владних політичних структурах. В результаті, влада розуміється не як «влада над іншими», а як «повноваження» чи навіть «компетенції» окремого індивіда. Таким чином, на думку теоретиків фемінізму, влада у руках жінок є більш кооперативною та менш конфронтаційною, ніж у руках чоловіків. Саме така позиція є одним із найпоширеніших аргументів для відстоювання вимоги збільшення кількості жінок на найвищих політичних позиціях.

3. Теорія представництва

Досить часто як у наукових дослідженнях, так і в публічному дискурсі піднімається питання про рівність чоловіків та жінок у органах державної влади (національних, місцевих, законодавчих та виконавчих) всіх рівнів. Це спричинене, зокрема, дисбалансом на різних позиціях в цих органах. Все це лягло в основу теорії представництва, яка наголошувала на «природній справедливості» (або «символічній рівності»). Прихильниці цієї теорії наголошували, що вимога жінок мати рівноправний доступ до влади, менеджменту всіх рівнів, освіти, політики, має бути задовільненим. Американська дослідниця Сюзан Керолл говорила, що «більше представництво жінок розглядається як демократичне право, а відсутність активної участі жінок

бачиться як індикатор того, що демократична система працює погано». [40, с. 163]

Це означає, що орган державної влади є демократичним тільки за умов, якщо він є місцем вираження всіх інтересів громадян, в тому числі жінок. У рамках цієї теорії з'явилась ідея про так зване пропорційне представництво (*Proportional representation*). Ця ідея наголошувала на тому, що всі групи населення (в тому числі і жінки) мають бути представлені і органах державної влади відповідно до їх кількості в загальній масі населення. Зокрема, це стосувалося верхній ешелонів влади, куди допуск жінок був незначним. У цьому контексті можна провести аналогію з пропорційним представництвом етнічних меншин, які теж мають бути представлені в парламентах багатьох країн для ухвалення оптимальних політичних рішень для всього населення. Важливе місце ця теорія посідає у реалізації представницької демократії, адже висловлюється думка, що чим більш забезпечене представництво жінок, тим більше змінюється у суспільстві політична культура і політична ідеологія в суспільстві загалом. Збільшення кількості жінок у вищих ешелонах влади постає полегшує артикуляцію жіночих цінностей, стимулює відкрите обговорення важливих тем, в тому числі питань гендерної рівності. І хоч політичні погляди жіночої частини населення зазвичай є неоднорідними, погляди на питання гендерного балансу та більшої залученості у прийняття суспільно-політичних рішень є фундаментальною спільністю для всіх жінок.

Сформулюємо проміжні висновки: в основі теоретико-методологічних засад гендерних досліджень, перш за все, лежить дослідження гендеру як феномену та його місця в політичному процесі. Дослідники наголошують на соціальному походженні гендеру і в цьому контексті досліджують міжособистісну взаємодію індивідів, зокрема і в політиці. В основі методології

гендерних досліджень лежить вивчення відносин статей, владних відносин, домінування та підпорядкування. Розглянуті нами феміністичні теорії зосереджені в першу чергу на питанні включення жінок у органи державної влади та механізми, які б це дозволили зробити. У сучасних демократичних державах це питання є неабияк актуальним, саме тому державні політики є часто сконцентрованими на пошуках та генерації ідей, які дозволять представникам обох статей мати рівних доступ до політики. Саме цей досвід ми проаналізуємо в 2 розділі на прикладі країн Європи, США та України.

РОЗДІЛ II ІНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ І ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА

Поняття «гендер» стало активніше застосовуватися під час вивчення політичних явищ, і вже використовується як критерій для виділення політичної субкультури; як фактор, що визначає політичну участь і поведінку; як ценз для отримання виборчих прав; як умова для рекрутування політичних еліт; як змінна в ряді релігійних, національних, економічних, соціальних факторів. Проаналізувавши категоріальний апарат гендерної проблематики в 1 розділі, необхідно зупинитися на визначенні поняття «гендерна політика».

2.1 Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: поняття, елементи, їх загальна характеристика

Гендерна політика – це політика держави, яка спрямована на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Загалом, держава виконує низку регулюючих функцій з метою вирішення проблеми гендерної нерівності, а саме:

- забезпечення однакового суспільного статусу чоловіків і жінок;
- забезпечення однакових умов реалізації прав людини для чоловіків і жінок;
- забезпечення однакових можливостей використання соціальних і економічних ресурсів для чоловіків і жінок;
- забезпечення однакових можливостей для чоловіків і жінок робити свій внесок у національний, політичний, соціальний, економічний, культурний розвиток;
- забезпечення рівного права для чоловіків і жінок мати однакову користь від результатів їх діяльності. [9, с. 119]

У сучасних дослідженнях гендерної політики знаходимо 3 основні підходи до визначення досліджуваного терміну.

1. Комплексний

У межах цього підходу гендерна політика розуміється як шлях і динаміка входження жінок у загальнодержавні та місцеві законодавчі органи (вчена оцінює фактори і бар'єри, що перешкоджають просуванню жінок у політику, аналізує взаємозв'язок між організацією виборчої системи й електоральними можливостями жінок, а також масштаби активності жіночих організацій) (І. Р. Чикалова, С. М. Шакірова). Цей підхід, на нашу думку, є дещо обмеженим, бо гендерну політику розглядають з точки зору дискримінації жінок.

2. Трудовий

Представники цього підходу (Т. Журженко, Г. Рубін, Дж. Хубер) розглядають гендерну політику як комплекс умов, що створюються в суспільстві дією чи бездіяльністю держави і її органів, в яких жінки змушені приймати рішення, що стосуються створення сім'ї, народження дитини, здобуття освіти, вибору форми зайнятості, суміщення домашніх обов'язків і праці, яка оплачується.

3. Соціально рольовий

Дослідниця С. Айвазова [2, с. 87–98] наголошує на негативній конотації цього терміну, стверджуючи, що гендерна політика має вплив на розподіл праці між статями за допомогою нав'язування таких соціальних умов, в яких чоловіки і жінки змушені приймати відповідні «гендерні» ролі. В опозицію їй стає І. Тартаковська [26, с. 7] визначає гендерну політику, за її визначенням, - це як систему волевиявлень обох статей в громадянському суспільстві, як рівних у правах і можливостях, які законодавчо закріплені і реально забезпечені в усвідомленні політико-правових принципів, діях, будівництві громадських і державних структур з урахуванням гендерних інтересів і потреб.

У своєму дослідженні ми будемо опиратися на визначення гендерної політики, яке знаходимо у Т. Мельник: «гендерна політика – визначення міжнародними органами та державами, політичними партіями основних гендерних пріоритетів і фундаментальних цінностей, принципів і напрямів діяльності, відповідних методів та способів їх втілення, спрямованих на утвердження рівних прав, свобод, створення умов, можливостей і шансів, гарантій забезпечення рівного соціально-політичного статусу чоловіків і жінок, на розвиток гендерної демократії та формування гендерної культури в суспільстві.» [18, с. 223]

Окреслимо еволюцію засад гендерної політики, розглянувши історію її розвитку. Загалом, початок боротьби за гендерну рівність у світовому масштабі ототожнюють з феміністичним рухом, але маніфестом, який проголосив рівність статей, називають другу статтю Декларації прав людини (1948 р.): «Кожна людина повинна мати усі права і усі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища». У іншому документі ООН, а саме Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок (1979 р.) Дискримінація щодо жінок та дівчат означає ставлення, відмінне від ставлення до чоловіків та хлопців, яке перешкоджає їм користуватися правами людини. Конвенція пояснює, що дискримінація може виникати в усіх сферах суспільного та приватного життя, зокрема політичній, економічній, громадській, соціальній та культурній сферах. «Пряма дискримінація визначається в конвенції як «випадки, коли законодавство країни не дозволяє жінкам голосувати, відвідувати школу або мати власне майно», а «непряма дискримінація» - це випадки встановлення критеріїв, які не дозволяють жінкам в міру своєї біологічної приналежності займати бажані посади, повноцінно інтегруватися в економічну, соціально-політичну, культурну

сфери тощо. «Реальне рівноправ'я» або «рівність результатів» не може бути досягнуто, якщо існує пряма або непряма дискримінація. [13]

Врахування гендерної проблематики як основної глобальної політичної стратегії сприяння гендерній рівності розглядається в матеріалах Четвертої всесвітньої конференції зі становища жінок (Пекін, 1995 р.). Положення, прописані в декларації, зобов'язують країн-учасниць збільшувати кількість жінок, які займають посади у владних структурах, посилювати залученість жінок в економіку для боротьби з бідністю по всьому світу; вони пов'язують глобальну, національну та регіональну безпеку з положенням жінок по всьому світу і в окремих регіонах, закликають викоринити насилля у відношенні до дівчат і жінок та залучати чоловіків в процес боротьбу за гендерну рівність. [45] Згідно з Пекінською платформою дій, держави повинні розробляти, реалізовувати, виконувати, контролювати, оцінювати, поширювати і пропагувати підтримку державної гендерної політики серед населення.

Сучасні світові реалії доводять, що саме в царині політики спостерігається найбільша поляризація гендерів, жінка, як правило, найбільше віддалена і не має доступу до прийняття політичних рішень. Тому можемо говорити про політичну нерівність статей, яка розуміється як нерівномірність, дисбаланс у становищі жінки й чоловіка при їх політичному волевиявленні та прийнятті політичних рішень. Для подолання гендерної нерівності державами впроваджується державна гендерна політика, яка містить в собі механізми, спрямовані на здійснення та гарантування рівних прав, свобод і можливостей для жінок і чоловіків. Це діяльність (або бездіяльність у разі навмисного невпровадження такої політики) державних інституцій, утвердження гендерної демократії та формування гендерної культури в суспільстві, забезпечення рівного статусу

жінкам з чоловіками, натомість популяризація серед чоловіків орієнтації на паритетність відносин з жінкою.

Можемо визначити наступні види державної гендерної політики:

- **Патріархальна політика держави**

Жінка – виконавиця природних функцій материнства та ведення домашнього господарства. Політика пропагує усунення жінки від участі в публічній сфері та обмеження в професійній діяльності. Жінка розглядається в якості об'єкта, а не суб'єкта політики, вона повинна бути залежною від пануючої ідеології та суспільної традиції, сформованої чоловіками.

- **Патерналістська політика держави**

Змістом такої політики є проголошення й захист прав жінок нарівні з чоловіками, залучення їх до політичної сфери, організації влади й управління, створення системи пілг і захисту материнства. Держава регулює участь жінок в суспільних сферах, пропагує образ жінки як рівної з чоловіком.

- **Егалітарна державна політика держави**

Спрямована на забезпечення прав і створення умов та можливостей для самоорганізації жінками своєї життєдіяльності нарівні з чоловіками, гарантування їм волевиявлення, самоствердження й самореалізації, а також самовираження особистісних сил людей обох статей як рівних у правах, свободах, відповідальності. У основі егалітарної політики – концепція рівності жінки та чоловіка у всіх сферах публічного життя. Обидва гендери рівні у сповідуванні ідеологій, виборі професійної діяльності, здійсненні репродуктивної функції тощо.

Тобто, гендерна політика держави – це механізм, за допомогою якого держави прагнуть досягти/не досягти гендерної рівності у всіх публічних сферах життєдіяльності. Гендерна політика розробляє гендерні стратегії, плани, державні механізми забезпечення гендерної рівності. Це реалізується за допомогою прийняття гендерного законодавства чи експертизи чинного. Також до характерних особливостей гендерної політики можемо віднести всебічну допомогу освітнім та науковим установам у проведенні освітніх заходів та гендерного аналізу процесів, які відбуваються в соціумі. [18, с. 156]

Одним із найбільш ефективних способів збільшити представництво жінок у владних структурах є впровадження гендерних квот. Гендерні квоти-тимчасове явище, яке передбачає ліквідацію ізоляції жінки від влади, яка сформувалась історично. Можемо припустити, що при досягненні рівності чоловіка і жінки, потреба в позитивній дискримінації зникне. У Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації [13] вказано, що гендерні квоти спрямовані на «прискорення встановлення фактичної рівності між чоловіками й жінками, <...> проте вони у жодному разі не повинні зберігати нерівноправні або диференційовані стандарти; ці заходи слід скасувати, коли будуть досягнуті цілі рівності можливостей і рівноправного ставлення». У свою чергу, державні гендерні квоти – це законодавчо визначена кількість місць для статей при формуванні органів всіх гілок влади.

Підсумовуючи, варто зазначити, що гендерна політика з 60-х років минулого століття і до сьогодні є невід’ємною частиною політики держав, які позиціонують себе як демократичні та будуються на законах рівності, толерантності та плюралізму. Державою популяризуються ідеї рівності статей, вони реалізують її за допомогою прийнятих міжнародних документів, які зобов’язують країни проводити ряд заходів, спрямованих на досягнення

гендерного балансу та паритетності. Станом на сьогодні Рада Європи прийняла стратегію на 2018-2023 роки, яка передбачає боротьбу з гендерними стереотипами як превентивні дії для боротьби з поляризацією суспільства, боротьбу з дискримінацією, запобігання усіх видів насильства над жінками (сексуальне, фізичне, моральне тощо), рівний доступ жінок до правосуддя та до прийняття політичних рішень. Отож, гендерна проблематика та створення механізмів реалізації гендерної рівності в соціумі – це одна із найбільш актуальних задач сучасного цивілізованого суспільства.

2.2 Досвід США та ЄС щодо впровадження гендерної політики

Як і в більшості країн світу, в США до другої половини ХХ століття не було повноцінної гендерної політики та гендерного дискурсу загалом. Жінкам не можна було мати приватну власність, займатись підприємництвом, брати участь в ухваленні політичних рішень та освоювати ряд професій.

У США правова база соціально-економічного статусу жінок була закладена в 60-х роках ХХ ст. і почала активно втілюватись в життя у вигляді поправок у 70-90-х роках ХХ століття. Все це стало можливим завдяки впливу масового жіночого руху (1960-1980 років) як в Сполучених Штатах Америки, так і в Західній Європі. З того часу принцип гендерної рівності є фундаментальним у гендерній політиці США.

Аналізуючи еволюцію гендерної політики США, варто зазначити, що у 1960-1970 роках в ній переважала «гендерно нейтральна» (gender neutrality) практика. Це практика уникання соціальними інститутами розрізнення гендерних ролей, на основі яких може виникнути дискримінація. А вже наприкінці ХХ століття США перейшли від «гендерно нейтральної політики» до «гендерно чутливої», яка ґрунтувалась на механізмах, які б дозволили жінкам бути суб'єктом, а не об'єктом політики, сфери зайнятості, освіти та бізнесу.

Важливо зауважити, що головним стейкхолдером у розвитку гендерної політики США був американський жіночий рух, який в той час був представлений 2 основними течіями: ліберальним рухом за права жінок та радикальним рухом за звільнення.

У 1963 році в США з'являється перший урядовий документ, що аналізує становище жінок у американському суспільстві. Він був розроблений Президентською комісією з питань статусу жінок, а у її складі були представники профспілок, жіночих організацій та Жіночого бюро Міністерства праці. В офіційній доповіді цієї комісії вперше засвідчили про існування в США гендерної дискримінації, також там була викладена рекомендація уряду про те, як та навіщо необхідно формувати гендерну політику, зокрема у контексті ринку праці. [31] Варто зауважити, що в США довго не приймали спеціального антидискримінаційного законодавчого акту, як це було поширено у багатьох державах західної Європи. І тільки в 1972 році ухвалили відповідну конституційну поправку (хоча вона була сформульована ще 1923 р).

По мірі реформування гендерної політики активістки жіночого руху наголошували на недосконалості законодавчих та судових зусиль щодо заборони дискримінації. Слідом за прихильниками громадянських прав афроамериканців, вони стверджували, що і сексизм, і расизм, укорінившись у соціальних і у повсякденних культурних практиках, можуть бути подолані лише за допомогою позитивних заходів, які компенсують існуючу несправедливість.

Офіційно програма "позитивних дій" (affirmative action) бере початок із підписання в 1965 р. Л. Джонсоном указу, який зобов'язує фірми, що мають контракти від федерального уряду, здійснювати позитивні дії щодо забезпечення принципу рівного поводження з усіма працівниками незалежно від їхньої раси, кольору шкіри, релігії чи національного походження. Під натиском об'єднаної

коаліції жіночих організацій президент включає до нового указу категорію "стать". Саме цей документ можна назвати першим кроком США до втілення практики гендерного квотування.

З середини 1960-х років з'явилося жіноче лобі в Сенаті та Палаті представників, а сила та вплив масового жіночого руху у поєднанні з чітко продуманими ефективними засобами стали першим найважливішим фактором, який забезпечив реформування гендерної політики США та ознаменував позитивні зрушення у подоланні дискримінації за статевою ознакою. Антидискримінаційні закони були підкріплені створенням спеціальних структур виконавчої влади, відповідальних за утвердження практично принципів рівності. Адміністративне регулювання та використання фінансових важелів уряду переломило ситуацію в державних установах.

"Позитивні дії", таким чином, були спрямовані на ліквідацію структурних перешкод у сфері зайнятості та освіти, що заважають закріпленню статусу жінок. Держава забезпечувала підвищення конкурентоспроможності дискримінованих груп.

Всі дії, спрямовані на подолання дискримінації за статевою чи расовою ознаками називають «позитивною дискримінацією». У США можна виділити 2 періоди в історії політичної практики позитивної дискримінація: 1) президентство Джона Кеннеді та Лінкольна Джонсона, за часів яких були закладені основи правового регулювання гендерних відносин; 2) від початку каденції Річарда Ніксона і дотепер, коли був розроблена та реалізована повноцінна політика, спрямована проти дискримінації за статевими та расовими особливостями. США і дотепер активно впроваджує гендерну політику у всіх сферах, проголошуючи рівність найвищою цінністю.

Як ми вже зазначали, останні п'ятдесят років діяльність міжнародної спільноти спрямована на привернення уваги до питання гендерної рівності. Саме гендерна рівність визнається цінністю і Європейського Союзу, а її досягнення – одне з першочергових завдань усіх демократичних держав, демократія та верховенство права заявлено як основні цінності для Європейського Союзу. На рівні ООН прийнято Конвенцію про політичні права жінок (1952), Декларацію про ліквідацію дискримінації щодо жінок (1967), Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979) тощо. На четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок у Пекіні в 1995 році було прийнято Пекінську декларацію і Платформу дій. У документах зазначається, що рівна участь жінок і чоловіків у політичному житті відіграє роль механізму, без якого неможливе врахування ідеї рівності при формуванні державної політики. Рівноправна участь жінок і чоловіків у політичному житті впливає на становище жінок у соціумі. Вона вважається необхідною умовою врахування інтересів жінок, тобто гендерна рівність визнається міжнародною спільнотою як цінність, якої слід досягнути задля справедливості та суспільного розвитку

Вважаємо за доцільне розглянути гендерну політику на рівні ЄС та різноманітні практики держав-членів ЄС стосовно забезпечення гендерної рівності у сфері політики.

Зобов'язання ЄС стосовно впровадження гендерної рівності мають довготривалу історію. Можемо виділити 4 етапи становлення гендерної політики:

1 етап (1950-1970 роки) характеризується створенням самого Європейського співтовариства (в подальшому ЄС), його інститутів, формуванням громадянських прав і свобод і розвитком Другої хвилі фемінізму. Саме представниці другої хвилі зі своїм гаслом «Особисте – це політичне»

інтегрували в порядок денний Європейського суспільства питання гендерної дискримінації, низької залучення жінок у суспільно-політичну сферу, питання сексу та абортів. Таким чином, на першому етапі відбувається формування доктрини прав людини та розвиток соціальних прав жінок. Можемо говорити, що з цього часу відбувається переосмислення соціальної політики країн – починає враховуватися гендерний контекст.

2 етап (1970–1980 роки):

Цей етап характеризується, перш за все тим, що в законодавстві Європейського економічного співтовариства з'являється принцип рівної оплати праці жінок та чоловіків. Також в 1975 році була ухвалена Директива про наближення законодавств країн-учасниць до впровадження принципу рівної оплати праці чоловіків та жінок. Тобто, країни-учасниці зобов'язувалися змінити існуючі закони або створити нові. Наприклад, Великобританія в 1975 прийняла два закони для виконання даної Директиви: Закон про рівну оплату та Закон про дискримінацію за статевою ознакою.

Представниці жіночого руху в 1970-ті роки підняли в політичному порядку денному питання про права жінок, особливо гостро стояли питання легальних абортів, найактивніше проблему добровільного переривання вагітності відстоювали прихильники французького «Руху за звільнення жінок». Другий етап, по суті, сприяв інституціоналізації політики рівності статей. У Британії в 1975 році було створено Комісію рівних можливостей, у Франції в 1981 році – міністерство по правах жінок, в Іспанії в 1983 – Інститут жінки. Тобто, на цьому етапі в більшості країн Європи створюються національні механізми регулювання гендерної нерівності, які сприяють лібералізації становища жінки і стають першим кроком до забезпечення рівних прав.

3 етап (1990-ті роки):

На цьому етапі в 1993 році відбувається заснування Європейського Союзу. ЄС на законодавчому рівні розвиває міри щодо захисту жінок від дискримінації на ринку праці, цим самим регулює зайнятість жінок. Можемо говорити про трансформацію моделей поведінки членів тогочасного європейського суспільства та значне розширення переліку питань гендерної проблематики. Варто зазначити, що Амстердамський договір визнає рівність жінок та чоловіків основним принципом права Європейського співтовариства.

4 етап (2000 рік - дотепер):

У грудні 2007 року був підписаний Лісабонський договір, який, по суті, надавав юридичну силу Хартії ЄС з прав людини. Цей договір орієнтувався на розвиток демократії та захист прав людини. Також зміст гендерної політики ЄС закріплювався в «Дорожній карті для досягнення рівності між жінками та чоловіками», у якій виділяється шість пріоритетних сфер: рівна економічна незалежність між жінками та чоловіками, поєднання приватної та публічної діяльності, рівна участь в прийнятті рішень, ліквідація всіх форм дискримінації та гендерних стереотипів, популяризація ідей гендерної рівності в зовнішній політиці і політиці розвитку. Загалом, саме на 4 етапі формуються конкретні механізми гендерної політики, які беруть на озброєння чимало демократичних держав.

На сучасному етапі розробленням гендерних стратегій та їх реалізацією займається чимало організацій, серед яких Комітет із прав жінок і гендерної рівності в Паламенті ЄС, Група високого рівня із гендерної пріоритетизації (HighLevel Group on Gender Mainstreaming), Консультативний комітет з рівних можливостей для жінок і чоловіків (Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men), Європейський інститут з питань гендерної рівності (European Institute for Gender Equality), «ЄвроГендерна мережа» («EuroGender Network»)

Також варто зауважити, що однією з умов вступу до Європейського Союзу є визнання принципу гендерного рівності та її закріплення в національному законодавстві. Окрім цього, в державі має бути посадова особа чи орган, яка відповідає за реалізацію цього принципу в суспільстві. Країни ЄС вирішують таку норму по-різному, проаналізуємо правову базу, розроблену деякими країнами у рамках гендерної політики. Наприклад, у Данії у період 2006-2018 роки ряд законів, серед яких Закон про гендерну рівність, Закон про забезпечення материнства на приватному ринку праці, Закон з питань рівного обігу з чоловіками та жінками щодо працевлаштування та материнської відпустки, Закон про рівну оплату чоловікам і жінкам. У Швеції прийнято Закон про аборти (у редакції 2005 р.)¹³, Закон про омбудсмена з питань рівності 2008 р.¹⁴, Закон про дискримінацію (у редакції 2012 р.)¹⁵. З 1999 р. купівля сексуальних послуг вважається злочином. Схожі закони також приймаються і в інших країнах Європейського Союзу.

Загалом, саме в Європейському Союзі зосереджені 4 країни, які є лідерами світового рейтингу гендерної рівності: Ісландія, Норвегія, Фінляндія та Швеція. Дослідниці Кашина та Пякхель наводять такий порівняльний аналіз гендерної політики цих країн (*див. табл. 1*):

Країна	Закон про гендерну рівність	Відповідальний орган/посадова особа	План з гендерної рівності	Санкції
Ісландія	Закон про рівний статус і права чоловіків та жінок	Комітет по скаргах на порушення рівних прав, Бюро з питань гендерної рівності, Рада з	Організації та компанії, де працює більше 25 людей повинні розробляти та реалізовувати план по забезпеченню гендерної рівності.	Штрафи за недотримання можуть складати до 50000 ISK

		питань гендерної рівності, Управління по гендерній рівності		
Норвегія	Закон про рівність і заборону дискримінації	Омбудсмен з питань гендерної рівності і запобігання дискримінації, Департамент з питань рівності, недискримінації та міжнародних відносин, Комітет з гендерної рівності, Рада з питань рівності і дискримінації	Організації роботодавців та працівників повинні у своїх сферах діяльності робити активні систематичні зусилля щодо заохочення рівності та запобігання дискримінації за ознакою статі	Покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк не більше трьох років
Швеція	Закон (акт) про дискримінацію	Комісія з припинення порушення демократії, омбудсмен з питань дискримінації	Роботодавець, який на початку календарного року наймав 25 або більше працівників, має раз на три роки складати план досягнення гендерної рівності на підприємстві. Протягом року він зобов'язаний задокументувати роботу із застосування активних заходів боротьби з дискримінацією.	Адміністративний штраф чи позбавлення волі на строк до трьох років

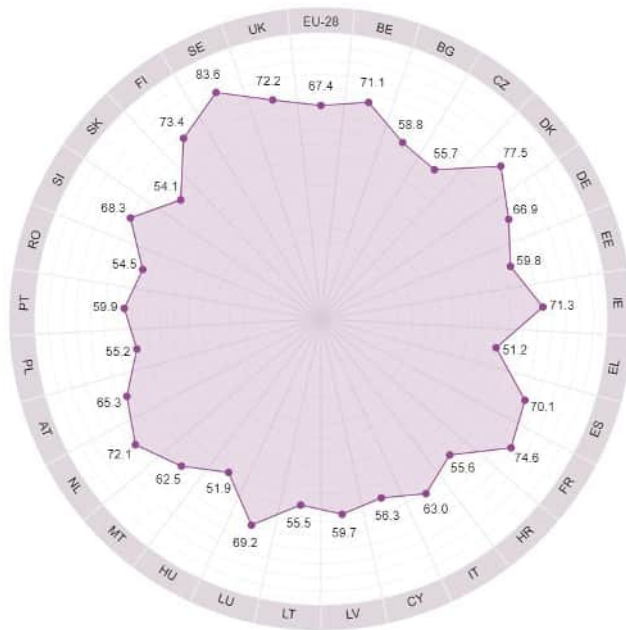
Фінляндія	Закон про рівність жінок та чоловіків	Уповноважений з питань рівних можливостей при Міністерстві юстиції, омбудсмен з питань гендерної рівності, Комісія з питань рівності та гендерної рівності	Якщо роботодавець наймає не менше 30 працівників на регулярній основі, він повинен скласти не менше одного разу на два роки план забезпечення рівності, зокрема щодо оплати праці та інших умов праці, який повинен включати заходи щодо заохочення рівності.	Будь-хто, хто порушив заборону на дискримінацію, зобов'язаний виплатити компенсацію потерпілому. Повернення має бути не менше 3240 євро
-----------	---------------------------------------	--	---	---

Таблиця 1. Порівняльний аналіз національних механізмів забезпечення гендерної рівності в країнах — лідерах світового рейтингу гендерної рівноправності [36]

У цих країн є фундаментальні спільності в реалізації гендерної політики, серед яких: 1) існування закону про рівність чи дискримінацію; 2) наявність органів, які контролюють дотримання принципу гендерної рівності; 3) кожна організація (соціальна, бізнес, політична), яка включає в себе більш ніж 25 співробітників розробляє і втілює «локальну гендерну політику»; 4) за дискримінацію передбачаються санкції: від штрафів до кримінальної відповідальності.

Важливим індикатором вимірювання гендерної рівності є індекс гендерної рівності. Робота над порівнянням стану гендерних відносин почалася ще у 2010 році і продовжується досі. Дослідження індексу гендерної рівності ґрунтується на аналізі 6 показників: робота, гроші, знання, час, влада та здоров'я. Сучасні

дослідження вказують на позитивну динаміку росту індексів гендерної рівності в ЄС. Нижче наведено дослідження Інститут гендерної рівності станом на 2019 рік [46]:

European Institute for Gender Equality, Gender Equality Index 2019

Рис 1. Індекс гендерної рівності: країни ЄС

Порівнюючи індекси гендерної рівності в країнах Європейського Союзу, можемо помітити стабільне зростання на декілька пунктів в багатьох країнах. Загальний Індекс гендерної рівності зараз - 67,4 бали зі 100, що підкреслює ефективність гендерної політики Європейського Союзу. Найвищий результат спостерігаємо у Швеції (83,6), а найнижчий – Греція (51,2) та Угорщина (51,9). Із шести зазначених вище сфер, найнижчий показник гендерної рівності спостерігаємо у сфері прийняття рішень.

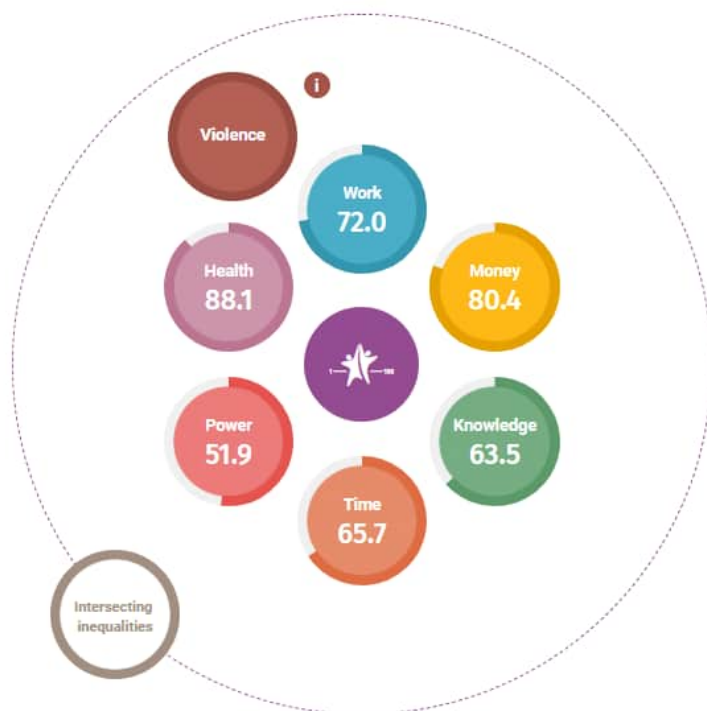

Рис 1.2. Рівень залученості жінок в ЄС

Отож, проаналізувавши еволюцію гендерної політики в Європейському Союзі, можемо спостерігати стрімку модернізацію стратегій та механізмів досягнення гендерної рівності, які країни-члени реалізують на законодавчому рівні. Провідні аналітичні центри займаються вимірюванням рівня гендерної рівності і сьогодні є досить глибоко вивченою. Серед таких центрів можемо виділити Європейський Інститут Гендерної рівності, який всебічно вивчає проблему гендерної нерівності, дискримінації, гендерних стереотипів у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Тому, на нашу думку, гендерна політика ЄС – це ефективний інструмент у регулюванні нерівності, доказом цього слугують дослідження вище. завдяки якому у більшості країн ЄС спостерігаються позитивні індекси гендерної рівності і вони переважно тільки зростають.

2.3 Гендерна політика в Україні: історія та сучасний стан

На сучасному етапі розвитку українського суспільства особливо гостро постає питання формування політики з урахуванням гендерного контексту, бо політика держави, яку формують переважно чоловіки, просто не може відповідати потребам усіх громадян. Так як Україна оголосила політику європеїзації, що фактично проголошує членство в ЄС однією із її стратегічних цілей, наша держава повинна впроваджувати принцип паритетності статей у всіх суспільних галузях.

Перші кроки регулювання гендерної політики в Україні розпочалося ще в 1980 році з ратифікації "Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», а згодом «Цілей розвитку тисячоліття ООН» (2000 р.). У цих двох документах містилась мета забезпечення гендерної рівності:

1. До 2015 року забезпечити гендерне представництво не менше 30 на 70% у представницьких органах влади та вищих органах виконавчої влади.
2. Мінімум на 50% скоротити розрив у доходах чоловіків та жінок.

Також, варто зазначити, що Україна – перша пострадянська країна, яка у 1998 році встановила кримінальну відповідальність за торгівлю людьми (ст. 149 Кримінального кодексу України) і прийняла Закон «Про попередження насильства в сім'ї» (2001 рік). Закон «Про попередження насильства в сім'ї» визначає правові й організаційні засади запобігання насильству в сім'ї, а також органи й установи, відповідальні за здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї.

Основним законом у сфері гендерної політики, регулюючим гендерні відносини є закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» 2005 р. [4, с. 8]

На основі цього закону в 2006 році було створено гендерно-правову експертизу, за допомогою якої можна аналізувати відповідність законопроектів до принципів гендерної рівності.

6 квітня 2011 року було видано Указ Президента України «Про Положення Міністерства соціальної політики України», в якому говорилося про те, що Мінсоцполітики є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, попередження насильства в сім'ї та з питань протидії торгівлі людьми. Тобто, Мінсоцполітики відповідає за формування і реалізацію державної гендерної політики, розроблення та реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї. [8]

26 вересня 2013 р. видано постанову № 717 Кабінету Міністрів України щодо державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року. Державним замовником-координатором Програми є згадана вище Мінсоцполітики. Метою цієї програми є забезпечення гендерної рівності шляхом удосконалення законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та приведення його у відповідність з міжнародними стандартами та законодавством Європейського Союзу та здійснення заходів щодо виконання положень Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй. Цей указ був виданий в контексті Угоди про асоціацію з ЄС.

Як ми вже зазначали, Україна проголосила курс на європеїзацію і саме це стало новим поштовхом до виконання цілей співробітництва з ЄС. Саме тому Кабінет Міністрів в 2018 році постановив затвердити Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року. Метою Програми є удосконалення механізму забезпечення рівних

прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства та впровадження європейських стандартів рівності. [40]. Завдань для досягнення цієї мети ставиться 16, але умовно їх можна розділити на 4 основні напрямки: [25]

1. Створення необхідної нормативно-правової бази

Відповідно до Державної соціальної програми необхідно привести нормативно-правових актів у відповідність із Законом України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, адаптувати законодавство України до законодавства ЄС у сфері гендерної політики; удосконалити механізм здійснення гендерно-правової експертизи чинного законодавства.

2. Гендерна інтеграція

Необхідно удосконалити та реалізувати гендерну політику: інтегрувати гендерні підходи у діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; забезпечити включення гендерної складової до програм соціально-економічного розвитку регіонів та галузей, а також дотримання принципу гендерної паритету під час формування складів центральних та місцевих органах виконавчої влади; створити інституційний механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

3. Включення громадськості до впровадження політики гендерної рівності

Важливо налагодити співпрацю центральних та місцевих органів виконавчої влади у дослідженні гендерної тематики з науково-дослідними установами Національної академії наук, залучити до розробки гендерної

політики представників громадських організацій, підтримувати на державному рівні громадські проєкти, пов'язаних з гендерною проблематикою.

4. Просвітницька робота з питань гендерної рівності

Необхідно ввести гендерну освіту в Україну: проведення конференцій, круглих столів, навчальних семінарів, інших масових заходів; Також необхідно працювати зі ЗМІ, щоб провести інформаційно-просвітницьку роботу щодо питань гендерної рівності та дискримінації. Важливо подолати існуючі в суспільстві гендерні стереотипи, які створюють спотворені уявлення про ролі чоловіків та жінок у суспільстві.

Ще одним позитивним кроком в області гендерної політики в Україні є стала затвердження Міністерством освіти і науки України 16 січня 2018 року Стратегії впровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір - 2021». Ця Стратегія визначає базові принципи, мету, стратегічні цілі, завдання, цільові групи, сферу реалізації державної політики гендерної рівності у сфері освіти, що у сфері освіти на такому рівні, власне, робиться вперше. Документ корелює з Державною соціальною програмою забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року [8]

А вже в 2021 було розроблено та затверджено Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. Її метою, як і інших нормативно-правових актів у сфері державної гендерної політики є зменшення фактичної нерівності жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства та забезпечення впровадження міжнародних та європейських стандартів гендерної рівності. Як зазначено у документі Міністерства соціальної політики: «Результатом реалізації Стратегії має стати

застосування системного підходу у провадженні державної політики та консолідовані дії органів державної влади та місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, суб'єктів господарювання задля забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всій сферах життєдіяльності суспільства» .

Основними проблемами, на вирішення яких буде спрямована ця стратегія є наступні:

- недостатній рівень практичного застосування гендерних підходів у діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (зокрема це стосується розробки стратегічних та програмних документів, які часто не враховують потреби та інтереси жінок та чоловіків).
- низький рівень інституційної спроможності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації принципу гендерної рівності, а також щодо проведення оцінювання гендерного впливу галузевих реформ;
- недостатність фінансування програм і політик у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на національному, регіональному та місцевому рівнях;
- гендерний дисбаланс у Верховній Раді України, представницьких органах місцевого самоврядування, органах виконавчої влади усіх рівнів;
- низький рівень розуміння проблематики гендерної рівності в суспільстві загалом та серед державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, збереження усталених гендерних стереотипів, що визначають патріархальні настанови щодо соціальних ролей жінок і чоловіків, що призводить до відсутності сталої практики проведення ними аналізу потреб різних цільових груп дівчат і хлопців, жінок і чоловіків на етапі розроблення

проектів нормативно-правових актів, загальнодержавних програм, стратегій розвитку галузей, областей, міст, територіальних громад, а також при наданні послуг та врахування результатів такого аналізу у бюджетному процесі; [20]

Цього року Україна у рейтингу «Глобального гендерного розриву-2021» посіла сумарне 74 місце- з-поміж 156 країн, що оцінювалися. За субпоказниками: економічна участь та можливості Україна посіла 44 місце, рівень освіти - 27 місце, здоров'я та виживання - 41 місце. [46]

Підсумовуючи, можна сказати, що сьогодні Україна, поділяючи позицію ЄС, активно впроваджує гендерну політику, в основі якої – права людини та принцип паритетності чоловіків та жінок. Завдяки європейській інтеграції, Україна гармонізує державну гендерну політику, намагаючись максимально наблизити її до європейських стандартів. Протягом останнього десятиліття Україна прийняла ряд нормативно-правових актів, які сприяють дотриманню гендерної рівності у всіх сферах життєдіяльності, а також запобігають дискримінації. У 3 розділі ми розглянемо один із важливих інструментів як української, так і світової гендерної політики – гендерні квоти та те, як вони впливають на гендерний склад виборних органів державної влади.

РОЗДІЛ III

ГЕНДЕРНІ КВОТИ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОГО БАЛАНСУ У ВИБОРЧИХ ОРГАНАХ ВЛАДИ

Останні десятиліття увага міжнародної спільноти тісно прикута до питання гендерної рівності. Саме гендерна рівність однією із найважливіших цінностей демократичних держав, а її досягнення – одне з першочергових завдань всіх розвинених суспільств. Однією зі сфер, де дотримання гендерної рівності є надважливим є політика, адже політика держави, основні принципи та механізми втілення якої формують переважно представники однієї статі, просто не може відповідати потребам усіх громадян. Важливою складовою політики є рівні можливості обирати та бути обраними, тобто бути електорально рівними. І хоч формально у всіх демократичних країнах світу представники обох статей можуть брати участь в виборах як у виборця, так і кандидата, дуже часто жіноче населення не має менше шансів бути обраними. На це впливає чимало факторів серед яких менша активність серед жінок, стереотипні уявлення, що «політика – чоловіча справа», а також часто недовіра з боку виборців, які наділяють жінок більш стереотипними гендерними ролями. Для того, щоб уникнути такого роду дискримінаційного ставлення та забезпечити гендерну рівність у політиці, країни використовують інструмент так званої «позитивної дискримінації» - гендерні квоти. Це встановлена державою система пільг, заохочень, заборон і компенсацій, спрямованих на підвищення соціального статусу жінок.

Гендерні квоти – спосіб забезпечення представництва жінок у владних структурах, відповідно до якого правовим чином відводиться певна частина, наприклад, депутатських місць у парламенті для обрання жінок депутатками. Гендерні квоти взагалі можуть встановлюватися для обох статей. Вони застосовуються для того, щоб збільшити представництво жінок на виборних посадах. Головною метою гендерного квотування є залучення жінок до

прийняття політичних рішень, а також гарантія участі жінок у представницьких органах влади. [24, с. 22]

Гендерні квоти може встановлювати як держава, так і політичні партії. У випадку державних гендерних квот, це є законодавчо визначена кількість місць для чоловіків та жінок при формуванні органів законодавчої, виконавчої або судової влад. Партійні ж квоти – це є добровільно схвалені політичною силою принципи гендерної рівності при формуванні виборчого списку. Сьогодні гендерне квотування поширене у всьому світі і закріплено в законодавстві більш ніж 130 країн. У політичній сфері воно забезпечує представництво жінок в межах від 30-50% від складу органу державної влади. Але важливо зауважити, що чим більш демократичною є країна і чим менше в суспільстві є гендерних стереотипів та упереджень, тим менша необхідність впровадження гендерних квот, адже представництво жінок і так є високим. Розглянемо як країни Європейського Союзу запроваджують гендерне квотування та як це впливає на гендерний баланс у виборчих органах державної влади.

3.1 Реалізація гендерного квотування у виборчих органах влади країн-членів Європейського Союзу

Гендерні квоти сьогодні є невід'ємною частиною гендерної політики багатьох країн Європейського Союзу. Найбільш відомий приклад успішного використання гендерних квот для широкого включення жінок до владних структур є у Скандинавських країнах. Характерною особливістю цього регіону є те, що його країни підійшли комплексно до впровадження гендерної політики і вирішували «жіноче питання» не тільки в політиці, а й у суспільстві, на роботі, в освіті тощо. Так, у Швеції сьогодні діє гендерно нейтральне квотування, тобто вони забезпечують представництво чоловіків та жінок у складі органів державної влади, зокрема парламенту за пропорцією 50 на 50. Партії також керуються цим принципом у виборчому списку розташовує жінок та чоловіків

по черзі, щоб обоє статей були рівно представлені у верхній прохідній частині списку. [15, с. 79-93]

Саме добровільні партійні гендерні квоти сьогодні є невід’ємною частиною електорально процесу у таких країнах, як Сполучене Королівство, Норвегія, Німеччина, Італія, Греція, Нова Зеландія, Кіпр, Литва, Люксембург, Нідерланди тощо. У таблиці розглянемо наявність законодавчих та добровільних партійних гендерних квот в країнах Європи, а також проаналізуємо індекс гендерної рівності, зокрема індикатор політичної влади.

Країна	Наявність квоти: ЗК – законодавчі квоти, ДПК – добровільні партійні квоти	Індекс гендерної рівності	Політична складова індексу гендерної рівності
Австрія	Добровільна партійна квота	50	63
Бельгія	Законодавча квота	60	66
Болгарія	Немає	37	48
Сполучене Королівство	Добровільна партійна квота	60	52
Греція	Законодавча та добровільна партійна квота	40	41
Естонія	Немає	50	35
Ірландія	Законодавча квота	55	30
Іспанія	Законодавча та добровільна партійна квота	54	31
Італія	Законодавча та добровільна партійна квота	41	31

Латвія	Немає	44	39
Литва	Добровільна партійна квота	44	36
Нідерланди	Добровільна партійна квота	70	69
Німеччина	Добровільна партійна квота	52	60
Польща	Законодавча квота	44	35
Португалія	Законодавча квота	41	44
Словаччина	Добровільна партійна квота	41	32
Угорщина	Добровільна партійна квота	41	15
Фінляндія	Немає	73	86
Франція	Законодавча та добровільна партійна квота	57	64
Швеція	Добровільна партійна квота	74	92

Табл 3. Гендерні квоти в країнах Європи

Як бачимо, в більшості країн Європейського Союзу поширені добровільні партійні гендерні квоти. Деякі країни Європи вже відмінили гендерні квоти, наприклад Данія, а деякі не приймали їх зовсім (Болгарія, Естонія, Латвія, Фінляндія).

Переважно, в країнах процедура гендерного квотування сформульована по-різному, адже зазвичай є різні передумови їх введення. Але метою, безумовно, є досягнення гендерного балансу у різних сферах життя. У Таблиці 3 наведені приклади гендерних квот в таких країнах, як Бельгія, Іспанія, Польща, Франція, Словенія, Хорватія, Німеччина, Румунія та Чехія.

Країна	Тип гендерної квоти	Інформація
Бельгія	Законодавча квота	У статті 117 Виборчого закону вказано, що у виборчому списку різниця між числом кандидатів кожної статі не повинна бути більшою, ніж один кандидат. Якщо партія не виконує таку умову, то може бути недопущеною до участі у виборах.
Іспанія	Законодавча квота	У списках кандидатів має бути гендерний баланс: не менше 40% представників однієї статі. (ст. 44, Виборчий закон).
Польща	Законодавча квота	Число жінок-кандидатів у виборчому списку повинно бути не менше 35 % (ст. 211). Якщо цей стандарт не дотриманий, партії надається 3 дні на виправлення ситуації. Якщо партія цього не робить, комісія може відмовити їй у реєстрації. (ст. 215)
Франція	Законодавча квота	Різниця між кандидатами повинна становити не більше 2 % у виборчому списку (ст. 9 Виборчого кодексу). Конституція

		стверджує, що закони країни повинні сприяти рівному доступу жінок і чоловіків до виборчих мандатів і виборчих посад. Крім цього, Політичні партії відповідальні в підтримці та просуванні принципу гендерної рівності.
Словенія	Законодавча квота	У виборчому списку кандидатів кожна стать має бути представлена не менше, ніж на 35 % від загальної кількості кандидатів в списку (ст. 43). Якщо вимога не дотримана, партії відмовляють у реєстрації .
Хорватія	Законодавча квота	При складанні списків кандидатів на виборах в парламент представників хорватських політичних партій та інших уповноважених організацій повинні дотримуватися принципу рівності чоловіків і жінок, прагнути до досягнення балансу з точки зору представленості жінок і чоловіків у таких виборчих списках (ст. 15, Закон про гендерну рівність). Якщо

		вимога не дотримана, політичні партії мають сплатити штраф 50 тисяч HRK — 7 600 доларів (ст. 35).
Німеччина	Добровільні партійні квоти	Соціал-демократична партія —40 % списку Християнсько-демократичний союз — 30% списку – жінки.
Румунія	Добровільні партійні квоти	Демократична партія —30 % жінок у списку. Соціал-демократична партія —30 %. жінок у списку.
Чехія	Добровільні партійні квоти	Чеська соціал-демократична партія — 25 % жінок у списку. Якщо партія не висуває 25 %, то Соціал-демократична жіноча організація має право додатково висунути жінок.

Табл. 3.1. Характеристика гендерних квот в країнах Європи

Важливим показником ефективності гендерних квот є представництво жінок у національних парламентах. Загалом, країни Європейського Союзу наполегливо працюють для того, щоб кількість жінок у вищому законодавчому органі тільки зростав, станом на кінець 2020 року цей показник є 29.9% [7]

Країна	Відсоток жінок в парламенті
--------	-----------------------------

Фінляндія	61.5%
Швеція	55.6%
Естонія	50.0%
Нідерланди	48.0%
Болгарія	47.1%
Данія	46.2%
Франція	44.4%
Австрія	41.2%
Словаччина	38.5%
Латвія	37.5%
Німеччина	37.4%
Бельгія	36.4%
Угорщина	36.4%
Румунія	36.4%
Іспанія	36.0%
Кіпр	33.3%
Люксембур	33.3%
Сполучене Королівство	33.3%
Греція	31.8%
Словенія	28.6%
Ірландія	25.0%
Литва	25.0%
Італія	22.2%
Польща	22.0%
Чехія	18.2%
Португалія	36.4%

Табл. 3.3. Статистика жінок в парламентах Європи

Як бачимо, безумовним лідером у гендерній рівності є Скандинавські країни: Фінляндія та Швеція, представництво жінок в парламентах яких є понад 50%, за ними йдуть Естонія, Нідерланди та Болгарія. (Табл. 4). Щороку у всіх країнах світу, загалом, спостерігається позитивна динаміка щодо гендерної рівності в національних парламентах. Відповідно до статистики, InterParliamentary Union — Women in national parliaments: 2020

Рис 3.1. Середні показники представництва жінок в парламентах

У багатьох державах діють парламентські органи із забезпечення гендерної рівності. У Словенії діє Комісія з проведення політики в жіночих інтересах, в Естонському парламенті працює асоціація жінок-депутатів різних політичних партій, у Бельгії гендерними питаннями займається консультативний комітет з питань рівних можливостей у верхній палаті Федерального парламенту, у Франції діють парламентські делегації з питань прав жінок і рівних можливостей жінок та чоловіків. У багатьох країнах також активно працюють омбудсмени з гендерної рівності, які контролюють виконання гендерних законів та запобігання дискримінації. [17]

Що стосується органів місцевого самоврядування, то дослідження показують, що рівень представництва жінок не є достатньо високим. Через це вплив жінок на прийняття політичних рішень на місцевому рівні є обмеженим. Відповідно до Report on equality between women and men in the EU, станом на 2019 рік представництво жінок у органах місцевого самоврядування у країнах Європейського Союзу є близько 33%. Частка жінок, які очолюють відомства – близько 22%. Позитивний показник представництва жінок у Бельгії, Швеції, Франції, Фінляндії та Іспанії, там у регіональних асамблеях є близько 40% кожної статі. А в Італії, Румунії, Словаччині та Угорщині протилежна ситуація: там чоловіки займають 4 з 5 місць у органі місцевого самоврядування. Представництво жінок у регіональних органах виконавчої влади є 35,6%. Частка жінок-керівниць регіональних органів виконавчої влади – 14,8%. [28]

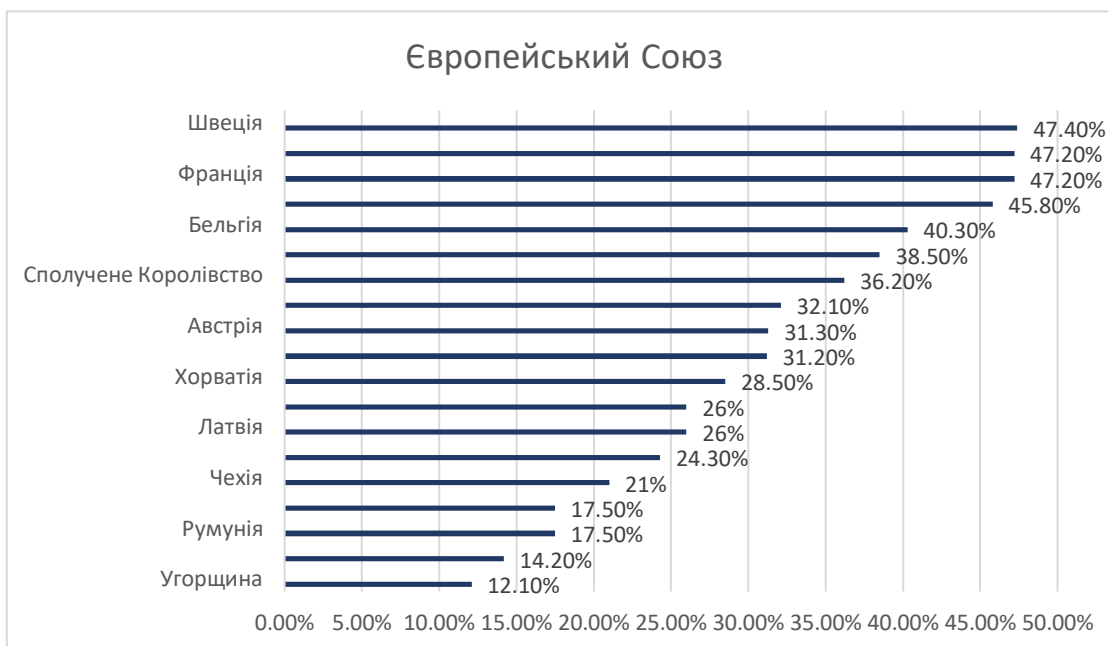

Рис 3.2. Участь жінок у роботі регіональних виконавчих органів та асамблей

Підсумовуючи, варто сказати, що гендерні квоти сьогодні є невід’ємною частиною гендерної політики багатьох країн Європейського Союзу. Вони є в

Австрії, Бельгії, Болгарії, Греції, Ірландії, Скандинавських країнах, Угорщині, Словаччині тощо. Процедура гендерного квотування сформульована по-різному, але переважають 2 способи її реалізації: законодавчо закріплені коти та добровільно партійні квоти. Загалом, гендерні квоти сприяють збільшенню кількості жінок у органах державної влади. Так, в 2020 році країни Європейського Союзу добились рекордної позначки представництва жінок в національних парламентах, на сьогодні це є 29,9%. Але жінки досі недостатньо представлені у місцевій владі. Станом на 2019 рік цей показник є близько 33%, лідерами серед країн, де представництво жінок найвище є Швеція, Франція та Бельгія. І хоч показники Європейського Союзу є значно вищими за загалом ситуацію в світі, регіон активно продовжує вдосконалювати гендерну політику та квотування, щоб збільшити представництво жінок у політиці. Питання гендерної рівності завжди є на порядку денному, а головні відомства ЄС активно співпрацюють з урядами, громадськими організаціями, засобами масової інформації, бізнесом тощо.

3.2. Порівняльний аналіз складу виборчих органів влади в Україні до та після застосування гендерних квот

Основним інструментом регулювання гендерних відносин в Україні є Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який визначає напрями гендерної політики, запроваджує гендерну експертизу, а також забороняє дискримінацію за статевою ознакою. Принцип гендерної рівності став невід'ємною частиною законодавства України, зокрема електорального права. У Законі «Про вибори народних депутатів України», у статті 3 «Рівне виборче право», зазначено принцип недискримінації за низкою ознак, зокрема за ознакою статі [19]

Гендерні квоти в Україні закріплені законодавчо, у статті 8 Закону України «Про політичні партії» № 2365-ІІ зазначається, що в статуті політичних партій

має міститися «розмір квот, що визначає мінімальний рівень представництва жінок і чоловіків у виборчому списку кандидатів у народні депутати України від партії у загальнодержавному окрузі, кандидатів у депутати місцевих рад в багатомандатних виборчих округах і має становити не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку» [20]

У 2015 р. в Україні вперше було ухвалено Закон «Про місцеві вибори», який передбачає застосування гендерних квот. У статті 4 цього закону зазначається: «Представництво осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах має становити не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку» [21]

У новому Виборчому кодексі, який запрацює з 2023 року, у кожній п'ятірці партійного виборчого списку мають бути як чоловіки, так і жінки (не менше двох кандидатів кожної статі). Таких квот мають дотримуватися як на загальнодержавних виборах, так і на регіональних. Важливим є той факт, що ще з 2013 року при виконанні гендерної квоти, партії отримують додатково 10% фінансування.

Український парламент ще далекий від гендерної збалансованості, але з роками представництво жінок збільшується. Якщо в першому скликанні було тільки 2,5% жінок (12 з 475 депутатів), то в нинішньому скликанні – 20,6% (87 з 423 нардепів). У другому скликанні Ради жінок було всього 4,1% (18 з 436 депутатів), в третьому – 8% (38 з 477), в четвертому – 5,5% (28 з 509), в п'ятому – 8,7% (42 з 483), в шостому – 7,8% (42 з 541), в сьомому – 9,6% (46 з 478), у восьмому – 12% (56 з 468). [30]

На парламентських виборах 2019 року жінки були представлені в партійних списках наступним чином: "Слуга народу" - 65 жінок, (32%) , "Європейська солідарність" - 29 жінок (28%) , "Голос" - 49 жінок (28%) ,

"Батьківщина" 61 жінка (30%). "Опозиційна платформа - За життя" - 60 жінок (33%).

У випадках виборів до обласних, районних, а також всіх міських, селищних та сільських рад в ОТГ, де проживає 10 і більше тисяч виборців застосовується пропорційна виборча система з відкритими списками, гендерна квота також – передбачає додаткові вимоги щодо порядку розміщення кандидатів. Так, ч.9 ст.219. [1] Виборчого кодексу передбачає, що «під час формування єдиного та територіальних виборчих списків організація партії повинна забезпечити присутність у кожній п'ятірці (місцях з першого по п'яте, з шостого по десяте і так далі) кожного виборчого списку чоловіків і жінок (не менше двох кандидатів кожної статі)».

У результаті місцевих виборів 2020 року та дії гендерної квоти, жінки становлять 36% серед усіх депутатів місцевих рад різного рівня (за даними ЦВК) [5]

Відомості щодо гендерного представництва кандидатів у депутати на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року:

Рівень місцевої ради	Місцеві вибори 25 жовтня 2020 року (станом на 25.10.2020)					
	Кількість рад, в яких проводилися вибори	Усього кандидатів, у тому числі:	чоловіків		жінок	
			кількість	відсоток	кількість	відсоток
обласні ради	22	16809	9556	56,85	7253	43,15
районні ради	119	42478	23778	55,98	18700	44,02

Київська міська рада	1	2191	1248	56,96	943	43,04
міські ради	369	110870	61402	55,38	49468	44,62
районні в місті ради	15	3889	2053	52,79	1836	47,21
селищні ради	428	57417	31167	54,28	26250	45,72
сільські ради	623	46947	26076	55,54	20871	44,46
Разом	1577	280601	155280	55,34	125321	44,66

Табл 3.4. Гендерне представництво кандидатів у депутати на місцевих виборах 2020 року

Для порівняння наведемо відомості щодо гендерного представництва кандидатів у депутати на місцевих виборах 25 жовтня 2015 року:

Рівень місцевої ради	Місцеві вибори 25 жовтня 2015 року (станом на 25.10.2015)					
	Кількість рад, в яких проводилися вибори	Усього кандидатів, у тому числі:	чоловіків		жінок	
			кількість	відсоток	кількість	відсоток
обласні ради	22	18043	12656	70,14	5387	29,86
районні ради	462	97124	62557	64,41	34567	35,59
Київська міська рада	1	2842	1931	67,95	911	32,05
міські ради	378	87469	55424	63,36	32045	36,64
районні в місті ради	27	7829	4806	61,39	3023	38,61
селищні ради	612	–	–	–	–	–
сільські ради	9219	–	–	–	–	–
Разом	10721	213307	137374		75933	

Табл 3.5. Гендерне представництво кандидатів у депутати на місцевих виборах 2015 року

Табл. 3.6. Порівняння місцевих виборів 2015 та 2020 року

Що стосується відсотка обраних кандидаток, то тут, з огляду на те, що в Україні була проведена реформа децентралізації і були утворені ОТГ, їх

Місцеві вибори	Кількість міських голів, які обиралися	Усього кандидатів на посади міських голів:	чоловіків		жінок	
			кількість	%	кількість	%
Місцеві вибори 25.10.2015 (станом на 25.10.2015)	379	2817	2450	86,97	367	13,03
Місцеві вибори 25.10.2020 (станом на 25.10.2020)	370	2929	2448	83,58	481	16,42

відсоток дещо зменшився у порівнянні з 2015 роком. Бо у 2015 році обиралося 119 тисяч депутатів сільських рад, а в 2020 році – лише 13 тисяч.

Рівень місцевої ради	Місцеві вибори 25 жовтня 2020 року (станом на 11.12.2020)					
	Кількість рад, в яких проводилися вибори	Усього обрано депутатів, у тому числі:	Чоловіків		Жінок	
			кількість	відсоток	кількість	відсоток
обласні ради	22	1659	1198	72,21	461	27,79
районні ради	119	5294	3477	65,68	1817	34,32

Київська міська рада	1	120	83	69,17	37	30,83
міські ради	369	10965	7391	67,41	3574	32,59
районні в місті ради	15	562	316	56,23	246	43,77
селищні ради	428	10070	6259	62,15	3811	37,85
сільські ради	623	13769	8082	58,70	5687	41,30
Разом	1577	42439	26806	63,16	15633	36,84

Табл. 3.7 Місцеві вибори 2020

Рівень місцевої ради	Місцеві вибори 25 жовтня 2015 року (станом на 11.12.2020)				
	Усього обрано депутатів:	Чоловіків		Жінок	
		кількість	відсоток	кількість	відсоток
обласні ради	1699	1445	85,05	254	14,95
районні ради	15119	11487	75,98	3632	24,02
Київська міська рада	120	98	81,67	22	18,33
міські ради	11102	7858	70,78	3244	29,22
районні в місті ради	1033	689	66,70	344	33,30
селищні ради	12437	6703	53,90	5734	46,10
сільські ради	119552	53001	44,33	66551	55,67
Разом	161062	81281	50,47	79781	49,53

Табл. 3.8. Місцеві вибори 2015

За інформацією ЦВК, на етапі реєстрації у списках політичних партій було понад 100 тисяч жінок (45%) [1]. Проте згодом деякі жінки знялися з виборів, і їх стало 43% . Були й випадки реєстрації списків із порушенням гендерних квот. Так, за інформацією ЦВК, у майже 17% зареєстрованих політичних партій не дотримались гендерних квот і не включили у свої виборчі списки жінок, як того вимагав закон, тому ТВК відмовили цим партіям у реєстрації. Крім того, партії часто розміщували чоловіків «нагорі» виборчих списків, що перешкоджало обранню жінок.

Відомості щодо гендерного представництва обраних сільських, селищних, міських голів на місцевих виборах 25 жовтня 2015 року та 25 жовтня 2020 року:

Місцеві вибори	Кількість сільських, селищних, міських голів, які обиралися	Обрано голів, у тому числі:	чоловіків		жінок	
			кількість	відсоток	кількість	відсоток
Місцеві вибори 25.10.2015 (станом на 01.01.2016)	10165	10131	6954	68,64	3177	31,36
Місцеві вибори 25.10.2020 (станом на 11.12.2020 10:00)	1421	1413	1179	83,43	234	16,56

Табл. 3.9. Сільські, селищні, міські голови на місцевих виборах 25 жовтня 2015 року та 25 жовтня 2020 року

Однак, якщо раніше в Україні було 10 тисяч сільських, селищних та міських голів, у 2020 році їх є 1421. В результаті виборів 2020 року 32 жінки стануть мерkinями, однак жодна не очолить ОДА.

Варто зазначити, що квоти найбільше допомогли жінкам бути обраними та отримати доступ до прийняття рішень в громадах, де ситуація з представництвом жінок була найгірша. До прикладу, в Житомирській та Тернопільській обласних радах, де було по 9,5% жінок, представництво зросло до 29,7% та 23,4% відповідно. В Ужгородській міській раді, де було лише 8,3% жінок, представництво зросло до 23,7%. В Івано-Франківській та Черкаській міській раді, де було по 9,5% жінок, представництво зросло до 28,6% та 26,2% відповідно.

Український Жіночий Фонд провели опитування і зазначають, що [10], більшість (93%) респонденток вважають, що саме гендерні квоти сприяли ширшому висуванню жінок від політичних партій на місцевих виборах. Деякі учасниці заявили, що що їх партії і так керуються принципами рівних можливостей для жінок та чоловіків, тому гендерний баланс був би дотриманий і без введення законодавчої норми.

Третина респонденток стикались із виборчим насильством на місцевих виборах. Випадки насильства включали булінг в соціальних мережах та пошкодження агітаційних матеріалів, телефонні дзвінки з погрозами, злам Facebook-сторінки кандидатки та навіть фізичне насильство проти агітаційної групи. За інформацією однієї з респонденток, проти неї застосували чорний PR – поширюючи серед виборців продуктивні набори ніби-то від її імені. Кандидатки здебільшого готові до проявів сексизму та виборчого насильства, деякі носять постійно із собою газовий балончик для самозахисту. Окремі партії проводили тематичні роз'яснення із питань можливого виборчого насильства.

Загалом респондентки очікували від політичних партій потужнішої методичної підтримки щодо проведення виборчої кампанії, а тим часом займались самоосвітою, брали участь у відкритих конкурсах для проходження навчання від громадських організацій та фондів.

Таким чином, можна говорити, що гендерні квоти зіграли позитивну роль у місцевих виборах 2020 року. Варто зазначити, що квоти найбільше допомогли жінкам бути обраними та отримати доступ до прийняття рішень в громадах, де ситуація з представництвом жінок була найгірша. До того ж, в Україні була проведена реформа децентралізації і були створені ОТГ, тому при вимірюванні гендерного балансу в радах, варто зауважити, що якщо 2015 року обиралося 119 тисяч депутатів сільських рад, то у 2020 році їх кількість зменшилась до 13 тисяч.

Загалом, можна сказати, що сьогодні Україна, поділяючи позицію ЄС, активно впроваджує гендерну політику, в основі якої – права людини та принцип паритетності чоловіків та жінок. В Україні рівень представництва жінок у органах державної влади не є високим, порівняно з країнами Європейського Союзу і гендерна політика ще потребує подальшого напрацювання законодавчих та практичних механізмів для досягнення гендерного балансу. Але завдяки європейській інтеграції, Україна гармонізує державну гендерну політику, намагаючись максимально наблизити її до європейських стандартів. Це проявляється на всіх рівнях державної влади, зокрема і в органах місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ

Сфера гендерних відносин – одна з найбільш гострих та актуальних областей дослідження соціальних наук, зокрема політології. Актуальність гендерної проблематики зумовлена тим, що суспільство потребує трансформації ціннісних орієнтацій і впровадження принципів гендерної рівності у всі сфери життєдіяльності, в тому числі у політику. У демократичних державах рівність проголошується найвищою цінністю, тому постає необхідність у створенні спеціальних стратегій та механізмів, за допомогою яких держави могли б регулювати гендерні відносини. Останні п'ятдесят років діяльність міжнародної спільноти спрямована на привернення уваги до питання гендерної рівності. На рівні ООН прийнято Конвенцію про політичні права жінок (1952), Декларацію про ліквідацію дискримінації щодо жінок (1967), Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979) тощо. У всіх правових документах зазначається, що рівна участь жінок і чоловіків у політичному житті відіграє роль при формуванні державної політики. Так з'являється гендерна політика – політика держави, яка спрямована на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Окресливши еволюцію засад гендерної політики, можемо стверджувати, що ця проблематика є на порядку денному як країн Європи, так і України. Також варто зауважити, що однією з умов вступу до Європейського Союзу є визнання принципу гендерного рівності та її закріплення в національному законодавстві. Сьогодні більшість країн-членів ЄС мають ряд законів, спрямованих на досягнення гендерної рівності, уповноважених посадових осіб, які займаються цими питаннями і навіть спеціально розроблену систему санкцій. Більш детально про розвиток засад гендерної політики в ЄС та Україні ми говоримо в контексті II розділу.

Важливим механізмом гендерної політики є механізм гендерного квотування. Це спосіб забезпечення представництва жінок у владних структурах, відповідно до якого відводиться певна частина, наприклад, депутатських місць у парламенті для обрання жінок депутатками. Зазвичай вони застосовуються для того, щоб збільшити представництво жінок на виборних посадах. У III розділі ми визначили, що у гендерному квотуванні переважають 2 види квот: добровільні партійні квоти та законодавчі квоти. У країнах Європи переважає перший спосіб, він є в у таких країнах, як Сполучене Королівство, Норвегія, Німеччина, Італія, Греція, Нова Зеландія, Кіпр, Литва, Люксембург, Нідерланди тощо. Гендерні квоти, загалом, позитивно впливають на встановлення гендерної рівності. Так, у Швеції, яка на сьогодні є країною з найвищим індексом гендерної рівності, сьогодні діє гендерно нейтральне квотування, вони забезпечують представництво чоловіків та жінок у складі органів державної влади, зокрема парламенту за пропорцією 50 на 50.

Ми проаналізували кількість жінок в парламентах Європейського Союзу, на сьогодні цей показник є 29,9%. Що стосується органів місцевого самоврядування, то дослідження показують, що рівень представництва жінок не є достатньо високим. Через це вплив жінок на прийняття політичних рішень на місцевому рівні є обмеженим. Відповідно до Report on equality between women and men in the EU, станом на 2019 рік представництво жінок у органах місцевого самоврядування у країнах Європейського Союзу є близько 33%. Загалом, показники Європейського Союзу досить високими, але регіон досі активно продовжує вдосконалювати гендерну політику та квотування, щоб збільшити представництво жінок у політиці.

Що стосується України, то гендерні квоти у нашій державі закріплені законодавчо. Ми проаналізували закони, які визначають напрями гендерної

політики, запроваджують гендерну експертизу, а також забороняють дискримінацію за статевою ознакою. Ми також проаналізували склад українського парламенту і дійшли висновку, що хоч він ще далекий від гендерної збалансованості, але з роками представництво жінок збільшується. Якщо в першому скликанні було тільки 2,5% жінок (12 з 475 депутатів), то в зараз цей показник зріс до 20,6% (87 з 423 нардепів). Також було здійснено гендерний аналіз виборчого процесу задля виявлення залученості жінок у виборах та їхнього включення у партійні списки, а згодом проходження до органів місцевого самоврядування. Порівнявши показники з 2015 роком, ми дійшли до висновку, що гендерні квоти зіграли позитивну роль у місцевих виборах 2020 року. Найбільше квоти допомогли жінкам бути обраними та отримати доступ до прийняття рішень в громадах, де ситуація з представництвом жінок була найгірша. Так, у відсотковому співвідношенні, в обласних радах жінок близько 43%, у районних – 44%, у міських – 44,6%, селищних – 45%, сільських – 44%.

Підсумовуючи, варто наголосити, що гендерні квоти – це позитивний захід, який забезпечує ефективне дотримання принципу гендерної рівності. Але важливо, що гендерні квоти були не декларативними, а реальною запорукою дотримання принципу гендерного паритету, який у органах державної влади сприяє демократичній легітимності прийняття політичних рішень, економічному зростанню, підвищенню продуктивності роботи відомства, а також соціальній справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абзац перший частини дев'ятої статті 219 із змінами, внесеними згідно із Законом № 805-ІХ від 16.07.2020 [Електронний ресурс] // Виборчий кодекс України.. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.
2. Айвазова С. Г. Гендер и российская политика: конфликт микро- и макроуровней власти // Гендер. исслед. – 2004. – № 10. – С. 87–98.
3. Бовуар С. Друга стаття (у 2-ох томах) / Сімона де Бовуар // К: Основи – 2017. – С.430.
4. Верховна Рада. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон № 2866 від 8 вересня 2005 р. // Урядовий кур'єр. - 2005. – 19 жовт. – С.8
5. Відомості щодо гендерного представництва кандидатів у депутати на місцевих виборах 25 жовтня 2015 року та 25 жовтня 2020 року [Електронний ресурс] // Центральна виборча комісія. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cvk.gov.ua/actualna-informaciya/187243.html>.
6. Вороніна О. А. Социокультурные детерминанты развития гендерной теории в России и на Западе [Електронний ресурс] / О. А. Вороніна. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: <http://ecsocman.hse.ru/data/743/185/1218/001wORONINA.pdf>
7. Всесвітня статистика жінок в парламентах по всьому світу станом на 2020 г. // InterParliamentary Union — Women in national parliaments: 2020 [Электронный ресурс]: URL: <http://archive.ipu.org/wmn-e/classif.htm>

8. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті Європейської стратегії України [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://razumkov.org.ua/upload/Gender-FINAL-S.pdf>.
9. Грицяк Н.В. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики: Моногр. – К.: Видавництво НАДУ, 2004. – С. 223
10. Заява №3 за проміжними результатами гендерного моніторингу на місцевих виборах в Україні 25 жовтня 2020 року [Електронний ресурс] // Український жіночий фонд. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://uwf.org.ua/zayava-%E2%84%963-za-promizhnimi-rezultatami-%D2%91endernogo-monitoringu-na-miscevih-viborah-v-ukra%D1%97ni-25-zhovtnya-2020-roku/>.
11. Кон І. С. Статеві відмінності і диференціація соціальних ролей / І. С. Кон // Співвідношення біологічного і соціального в людині: Матеріали до симпозиуму / І. С. Кон. – Москва, 1975. – С. 763–776.
12. Кон І. Стать та гендер. Замітки про терміни [Електронний ресурс] / І. Кон – Режим доступу до ресурсу: <http://sexology.narod.ru/publ037.html>.
13. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [Електронний ресурс] // CEDAW. – 1979. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>
14. Лорбер Д. Виникнення і розвиток гендерних досліджень / Дж Лорбер – Москва, 2001. – С. С. 72—76
15. Марцеляк О. В. Правова природа й види цензів у виборчому праві / О.В. Марцеляк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 33. – С. 79-93.

16. Мельник Т.М. Гендер як наука та навчальна дисципліна // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: “К.І.С.”, 2004. – С. 10 – 29.
17. Онищенко І. Гендерна політика Європейського Союзу [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10995/1/Gender.pdf>
18. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: “К.І.С.”, 2004. – 536 с
19. Про вибори народних депутатів України : Закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 10–11. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17/page4>. – Назва з екрана].
20. Про затвердження Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року [Електронний ресурс] // КабМін. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.msp.gov.ua/projects/709/?fbclid=IwAR1FVo8KtabLHY99Sc31UTG8dpJGsEI4mAbR4i1XeiuHlYC-yEY36xyLa0U>
21. Про місцеві вибори : Закон України від 1 січня 2016 р. № 595-19 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-19>. – Назва з екрана
22. Про політичні партії : Закон України від 1 травня 2015 р. № 2365-14 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2365-14\(10\)](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2365-14(10)). – Назва з екрана.)
23. Скотт Дж. Гендер: полезная категория исторического анализа // Гендерные исследования, N 5 (2/2000): Харьковский центр гендерных исследований. С. 142-170.

24. Словник гендерних термінів [Електронний ресурс] // Чабаненко. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://a-z-gender.net/ua/genderni-kvoti.html>.
25. В. Тенденції гендерної політики в Європі та Україні [Електронний ресурс] / В'ячеслав Соколов. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72297/11-Sokolov.pdf?sequence=1>.
26. Тартаковская И. Н. Гендерная теория как теория практик: подход Роберта Коннела // Социологический журнал, 2007. Том. 0. № 2. С. С. 5-23)
27. Тёмкина А. А. Гендерные исследования как парадигма научного сообщества / А. А. Тёмкина // 12 лекций по гендерной социологии / А. А. Тёмкина. – СПб: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2015. – С. 30.
28. Участь молодих жінок та дівчат із груп у несприятливому становищі [Електронний ресурс] // Рада Європи. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://rm.coe.int/young-women-ukr-web/1680a016e5>.
29. Чикалова И. Гендерная проблематика в политических науках [Електронний ресурс] / Ирина Чикалова. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://cutt.ly/PTW7NAo>.
30. Як змінювався гендерний склад ради [Електронний ресурс] // Слово і Діло. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/06/infografika/polityka/yak-zminyuvavsya-hendernyj-sklad-rady-ostanni-30-rokiv>.
31. American Women [Електронний ресурс] // The Report of the President's Commission on the Status of Women and other Publications of the Commission. – 1965.

32. Butler J. Contingent Foundations: Feminism and the Question of 'Postmodernism'/Judith Butler// N.Y: Praxis International — 1991.— P. 165
33. Butler J. Gender Trouble Feminism and the subversion of identity / Judith Butler// N.Y: Routage Champan&Hall — 1990. — P.170
34. Garfinkel H. Studies in ethnomethodology [Электронный ресурс] / Garfinkel // Garfinkel. – 1967.
35. Gender Equality Index [Электронный ресурс] // EIGE. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/compare-countries>.
36. Kashina M. Ensuring the Implementation of the Principle of Gender Equality De Jure and De Facto: the Experience of the Countries of the European Union [Электронный ресурс] / М. Kashina, А. Рухкел. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://ssrn.com/abstract=3633905>.
37. Millet K. Sexual Politics / Millet. – New York: Garden City, 1969.
38. Nicholson L. J. Gender and History. The Limits of the Social Theory in the Age of the Family. New York, 1986.
39. Oakley Ann. Sex, Gender and Society (1972). Introduction. // <http://www.annoakley>.
40. Pateman C. The Sexual Contract [Электронный ресурс] / Carol Pateman // Stanford: Stanford University Press. – 1988.
41. Scott J. Gender: a Useful Category of Historical Analysis. American Historical Review. 1986. V.91. № 5. P. 1053–1075.

42. Stanford Encyclopedia of Philosophy/ Feminist Perspectives on Sex and Gender// substantive revision – Fri Jan 29, 2016 [Электронный ресурс]: Режим доступа: <https://plato.stanford.edu/entries/feminism-gender/>
43. Stoller R.; Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity, Science House, New York City (1968) 383 p
44. Susan Carroll, «Women Candidates and Support for Feminist Concerns», *The Western Political Quarterly*, Vol. 37, № 2, June 1984: 307. – 21
45. The Beijing Platform for Action: inspiration then and now [Электронный ресурс] // United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women. – 1995. – Режим доступа до ресурсу: <https://beijing20.unwomen.org>.
46. The Global Gender Gap Report [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.weforum.org/reports/ab6795a1-960c-42b2-b3d5-587eccda6023>.